

NOVICE

kmetijskih, rokodelnih in narodskih reči.

Odgovorni vrednik *Dr. Janez Bleiweis.*

Tečaj **IX.**

V sredo 7. velkiga travna (poznoživna) 1851.

List **19.**

Ali zares naši kmetovavci ne morejo brez hoje za nasteljo izhajati?

Spisal nadgojzdnar Megušer.

Če vidimo kako naši kmetovavci smerekove in borovcove veje klestijo, da se z njih hojo nasteljo preskerbijo, se mora pri današnjim žalostnim stanu naših gojzdov vsacimu skerbniemu gospodarju misel vrniti: ali je res, da so kmetovavci prisiljeni s hojo svoje hleve nastiljati in si gnoj za svoje polja na tako vižo pridobovati, da se gojzdje pokončujejo, da ne bo na zadnje ne hoje ne gojzda več!

Bolj ko to reč prevdarjam, gotovši si mi zdí, da bi marsikteri kmetovavec lahko brez hoje shajal in si drugo nasteljo poskerbel, ako bi ne ravnal po stari šegi, kakor jo je pri svojim očetu ali dedu vidil ali od starih časov slišal, brez pomislika: ali je nekdanj tudi vse tako bilo, kakor je dandanašnji?

Hojo so o starih časih nasteljali, ko je les clo majhno ceno imel ali clo brez cene bil, — ko tedaj v močno gojzdnatih krajih, kakor v Švajcu, na Tiroljskim, Koroškim, Krajuskim, i. t. d. niso vedili kam z lesam, ko se je tedaj dalo veliko nastelje brez vsiga truda iz hoste napraviti. Takrat pa še tudi nobene prave vednosti od gospodarstva z gnojem, od prida gojzdov zoper moč vetrov, toče, plazov i. t. d. ni bilo. Takrat je bilo še veliko manj ljudi na svetu, — lesa se ni veliko potrebovalo, in ker je bilo veliko gojzdov, je eno drevo le poredkama za hojo na versto prišlo, in nabiranje hojne stelje se je gojzdam le malo poznalo.

Ali sedaj je to vse drugač. Ljudstva je veliko, — lesa se veliko potrebuje, — gojzdi so zmirej slabši in jih je vedno manj. Časi so se tedaj v vsim tem tako spremenili, da niso več nekdanjim podobni, — tedaj tudi tisto ravnanje, ki nekaj ni ravno veliko gojzdam škodovalo, dandanašnji grozno škodje!

Noben pameten človek ne bo potrebe gojzdov ne le za les, temuč sploh za blagostan ljudstva tajil. Večidel je ravno hojevje tisti les, kteriga mnoge obertnijske naprave, rudarije i. t. d. potrebujejo. Za gorjance je neogiblivo potrebno, ker bi scer v mnoge zadrege prišli. Ako bi spredležčiga gojzda manjkalo, jih bo ta mraz in suša vetrov tarila, zoper plazove, hudournike, posede in enake nevarne prigodke bi nobene brambe ne imeli.

Vsake sorte jelovina (Nadelholz), naj bo jelka, smereka, bor, mecesen ima veliko večí vrednost, kakor sploh kmetje mislijo. Te sorte les se večidel še dobro obnaša na visocih gorah, po sklatovih rebrih, berdih in gričih in je zadovoljen tudi s slabo zemljo, zlasti smerečje, borovje in mecesen. Borove zadelja scer odkléstene véje, ne tako pa smereka, ktera nove véje le tam nastavlja, kjer je nov berst. Smerečju nar hujši škodje, ako se mu véje za steljo klestijo, in vunder moraravno smereka nar več terpeti!

(Dalje sledí.)

Od usnjarskih fabrik našiga cesarstva in pri strojenju potrebniga črésla.

Usnjarsko rokodelstvo je eno nar imenitniših obertnijstev našiga cesarstva. Ako štejemo v vsih deželah skupej 35 milionov ljudi in po občni razmeri rajtamo, da vsak človek za obuvale 5 gold. na leto potrebuje, verže to na leto 175 milijonov goldinarjev; v strojenju se mora tudi za kakih 100 milionov gold. usnja znajti, in siroviga blaga nar manj za kakih 75 milijonov gold. pripravljeniga biti, ker strojenje med vsimi rokodelstvi nar več časa potrebuje. Tedaj leži v usnjarskih fabrikah trojna glavnica (kapital) namreč: za izdelano, napol izdelano in za sirovo blago.

Ako se rajta zraven še usnje, ki ga sedlarji (zotlarji) in mnogotere druge fabrike za mnogo rabo potrebujejo, nar manj na 75 milionov gold. vsako leto se pokaže iz tega, da vsako leto v usnju za kakih 425 gold. vrednosti leži, brez vsiga tega, kar scer usnarije za čréslo, delavce i. t. d. potrebujejo.

To nam očitno kaže imenitnost tega domačiga rokodelstva, ki bi se še veliko bolj povzdignilo, ko bi zamogli našiga usnja veliko v vnanje dežele spečati, kar dosihmal clo ne gré.

Perva potreba pa, da se zamore dobro usnje in po ceni izdelovati, je pa čréslo (Gärbemateriale, Lohe), to je, lubad (skorja) hrastova, verbova, smerekova i. t. d., hrastove šiške, ježice ali konoper i. t. d.

V vsim je pri nas še velika nemarnost, da bi se pazljivo ta lubad nabirala, posebno od mladih in spomladi posekanih dreves.

Koliko hrastove skorje gré pri nas v nemar, ki bi se dala za čréslo koristno porabiti! Kako nemarni smo na Avstrijskim memo družih deržav v reji hrastja! Ko bi se bregovi naših rek in potokov z verbami pridno zasadili, bi nam vergla verbova lubad veliko dobička, ker da dobro čréslo; na Rusovskim clo boljši juhtovino z verbovim čréslam strojijo. Ali tudi v tem se ne stori pri nas skoraj nič!

Ko bi pri nas sočne véje verb pridno klestili, bi dobili črésla dovelj, in nove véje bi ob času sokotoka zopet poganjati začele, kar bi tedaj veliko več dobička doneslo, kakor ako se to pozimi zgodi!

J. Jauernik.

Kmetijske skušnje.

(Pomoček zoper žiška ali žitniga móla.) V neki žitnici na Francoskim je bilo okoli 100 vaganov pšenice spravljene, ki jo je žizek (žitni mol) že zelo poškodoval, ko je gospodar, brez da bi bil kaj od konopljeve moči vedel, konopneniga semena in nekoliko še ne otertih konopljik v žitnico djal. Drugo jutro se ni mogel dosti začuditi, ko je strôp žitnice z móli čez in čez pokrit najdel. To vidši je ukazal pšenico večkrat premetati, in skozi 7 dni se je vidilo, kako

so žizki na strop iz pšenice bežali. Od tistiga časa se v ti žitnici, kamor je gospodar zraven pšenice vedno nekoliko konoplje deval, ni nobea mól več najdel. Že večkrat priporočovani pomoček zoper žitniga mola se je tedaj tudi tukaj poterdil, namreč na več krajev žitnice nekatere periša konopljik položiti, iz katerih še seme ni izterto bilo. Mólam grozno zoperni konopnéní duh jih prežene.

Od ljudskih šol po slovenskih deželah.

(Konec.)

Ker smo dokazali, da se morajo redno vse vednosti v ljudskih šolah po kmetih slovenskih deželá v domačim slovenskim jeziku učiti, ako se hoče namen teh šol — priprava k omíki prostiga ljudstva — doseči, bomo našeli sedaj tiste uke, ki se imajo v ljudskih šolah učiti, da bojo šole sad donesle, kteriga bo mladína, ko bo šolo zapustila, v vsakdanjim življenju vživala, in kteriga stariši po šolah dočakujejo in dočakovati pravico imajo. Med potrebne nauke v ljudskih vsakdanjih šolah štejem:

1) Nauk branja, 2) nauk pisanja. Prav bi bilo, da bi se po novih (prav za prav starih *) pravilih branje in pisanje vzajemno, to je, ob enim učilo, ker je ta učba veliko bolj mikavna za mladost.

3) Nauk rajtanja, pismeno in iz glave, tudi po navodih, ki so mladíni nar bolj zapopadljivi.

4) Nauk slovenskiga jezika, ne v preobširni slovnici, ampak v tolikšni, da se bo vsak otrok naučil, svoj materni jezik prav govoriti in prav pisati. Tista misel „kaj se bom domačiga jezika učil, saj ga tako znam“ je čez in čez kriva misel, ker ni res, da bikdo tudi materni jezik prav govoriti in pisati mogel, ako se ga ni učil. Ozrimo se po svetu na vse ljudstva, in vidili bomo, da se morajo nemški otroci vunder le nemški jezik v šoli učiti, — laški laški, francoski francoski jezik i. t. d. Kaj mi Slovenci bi bili edini na celim svetu, kterim bi tega treba ne bilo! Tako napčno misel imajo scer naše nevedno ljudstvo, — in tisti gospodje, kteri zatirajo naš domači jezik in bi ga v šoli vedno le radi za nadležniga pankerta imeli, še raji pa ga iz šole popolnoma pahnili, ga poterdijo v ti krivi misli, rekoč: „kaj ne, da boste dali svojiga otroka raji nemško učiti, saj krajnsko tako zna!“ Če bi pa mi takim gospodam rekli, naj nam oni sami kaj po „krajnsko“ pišejo, bomo berž vidili, da ne znajo ne oni, ne tisti očetje, ktere pregovarjajo, naj bi ne dali svojih sinov slovensko učiti, materniga jezika prav pisati. Ali je tedaj po takim ravnanju čuda, da v naših slovenskih deželah še pred malo leti ni nobeden svoj materni jezik prav pisati znal, kakor nekteri duhovni gospodje in tú in tam kak posamesni rodoljub. Lejte! to je bil sad naših šol! Zasramovanje celiga naroda, da so s perstam na nas kazali, da nimamo slovenskiga slovstva, je pa naravni nasledek tega sadú! Naj zadobi slovenski jezik svoje ravnopravne pravice v šolah in v pisarnicah, bomo vidili o malo letih bogato pomnoženje slovenskiga slovstva, ktero nam bo toliko ložje, ker bomo

hvaležniga serca in v prijazni vzajemnosti porabili imenitne zaklade nemškiga slovstva.

5) Nauk spisovanja mnogoterih v vsakdanjim življenju potrebnih listov, zapiskov in družih pisem, kakor izpiskov (kont), pobotnih ali plačivnih (kviteng), prejemnih, odpovednih listov, pogodb, oporok, prositb, očitnih oglasov i. t. d. z učenjem navadnih naslovov (Titulaturen). Znanost teh spisovanj (schriftlicher Aufsätze) je vsacimu človeku kmečkiga in rokodelniga stanú živa potreba, da si bo mogel to in uno reč prav zapisati, kakimu drugimu dopisovati i. t. d.

6) Natoroznanstvo, to je, razumu otrok primerjeni nauk zemlje, na kateri živimo, in stvari, ki so na nji, iz živalstva, rastljinstva in rudstva. Tu sém spada nekoliko znanost tudi od človeškiga trupla, pa tudi potrebna vednost od nar imenitniših podnebnih in nebni prikazkov. Vse to se da prav po domače, brez učeniga napúha, vsakimu le enmalo odrašenimu otroku prav razumljivo dopovedati in scer tako, da bo vés vesel hrepenel po tam nauku.

7) Nauk iz zemljopisa in iz pervín občne zgodovíne, da bo vunder vsak vedil, da še tudi kje drugod ljudje živijo, in da ljudstva niso samo jédle, pile in spale, ampak da se je marsikaj na svetu zgodilo, kar zna biti zerkalo sedanjemu veku. Tudi ta nauk se da prav po domače, učencam vgodno dopovedati, da bojo od vsiga nekolikšen zapopadek dobili, česar bojo pozneje, šolo zapustivši, z branjem družih bukev pomnožili.

8) Keršanski nauk gré skozi vse šolske leta in naj zapopade katehizem, evangelije in zgodbe sv. pisma, v vsim pa tako, da se sosebno s temi nauki serce otrók obdeluje, ne pa ta važni nauk, ki človeka prav za prav požlahni, le po tlačansko v glavo ubija. Še nam je v dobrim spominu, kako resnično je bilo pred nekimi leti tisto učenje keršanskiga nauka terdih Slovincov v nemškem jeziku popisano, ki se terpinčijo z učenjem iz glave: „Gott ist allmächtig, allmächtig,“ ali pa „die Taufe, die Taufe, die Taufe ist ein Sakrament, Sakrament, Sakrament“ i. t. d. Da se pri takim učenju, kjer si ubožček še le neznane besede v glavo ubija, serca nič ne prime, je jasno kot beli dan, — kar glavo potí, serce mrazi.

To je osméro naukov, ki so v ljudskih vsakdanjih šolah neogiblivo potrebni, ako hočejo šole kaj prida donesti. Ne eden teh naukov se ne sme zanemariti. „Kam s toliko rečmi?“ nám bo morebiti kdo oponosil. — O 6 letih se dajo prav polagama in prav lahko vsi izučiti. Tudi ni ta naš nasvèt kakošna nova reč — vse te nauke in še več družih najdemo — se vé da bolj ob kratkim — že v tistih neprecenljivih bukvah, ki so jih sedanji knezo-škof Lavantinski, takrat še Voseniški fajmošter, za nedeljske šolarje zložili pod iménam „Blaže in Nežica v nedelski šoli.“ S temi bukvami so slavni škof dvojno reč dokazali, prvič: potrebo imenovanih obcnokoristnih ukov v ljudskih šolah, in drugič: mogočnost vse te poduke na lahko umevno in mikavno vižo mladíni razložiti.

Naj le razpiše slavno ministerstvo uka daríla za take otrokam primerne knjige — o enim letu so vse gotove in gotovo dobre. Poterdil bo to vsak, ki zmožnost naših rodoljubov pozna. — Kar natoroznanstvo, zemljopis in zgodovinske bukve vtiče, naj se rabijo, z natoroznanstvom začemši, te bukve kot berilo poredama v predpisanih letih, in očviden bo po dokončanih šolskih letih dobiček tega branja, ktero bo živa beseda učenika še razjasnila, memo sedanjih „malih povest,“ „kleine Erzählungen“ i. t. d.

Vés nauk v ljudskih šolah pa naj bo tako imenova-

*) Šolski ministerski časopis »der österreichische Schulbothe,« ki na Dunaji izhaja, živo nasvetuje to učbo, ktero je slavni česki Slovan Komenski blizo pred 200 leti svetoval, rekoč: »Bratí in pisati ima vselej in v vsakem jeziku tudi zajedno in vkupej hoditi. Zares otročiče, kteri svojih misel še u šoli nemajo, pa vunder se v svojem maternem jeziku pisati učiti imajo, ne more nič družiga bolj in močnejši podbadati in vabiti, kakor to, da se pismen (čerki) drugači ne učijo, kakor da jih pišejo; zakaj otrokom je že prirojeno, da radi risajo in malajo. (Slov. Bčela.)